

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

9/s (3) 2023

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Ақтам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодида Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Шарипов Шоҳруз Фахриддин ўғли</i> ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ХУСУСИЙЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ТАРИХИ	9-14
<i>Хо'jamuratov Umarjon Rustamovich</i> O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	15-22
<i>Raxmanov Zafar Odilovich, Aloxunov Alisher Axmadjonovich</i> FARG'ONA VODIYSI YODGORLIKLARIDA ANIQLANGAN TAMG'ALI SOPOL IDISHLAR.....	23-26
<i>Mirhakimova Feruza Xoldorjon qizi</i> МАНМУДХО'JA ВЕНБУДИЙ УY МУЗЕYI ТАРИХИ	27-31
<i>Жабборова Ойдина Ихтиёржон қизи</i> XX АСРНИНГ 20-30 ЙИЛЛАРИДА МАҲАЛЛИЙ ТАРАҚҚИЙПАРВАРЛАР ТОМОНИДАН ИҚТИДОРЛИ ЁШЛАРНИ ГЕРМАНИЯГА ЎҚИШГА ЮБОРИЛИШНИНГ ТАШКИЛ ҚИЛИНИШИ.....	32-35

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Эшов Мансур Пулатович, Насырходжаева Дилафруз Сабитхановна</i> ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ КОНЦЕПЦИЯСИ ВА УНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	36-43
<i>Шадманов Эркин Шеркулович</i> МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ДЕТЕРМИНАНТ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	44-52
<i>Асатуллаев Хуршид Сунатуллаевич</i> ДАВЛАТ ФИСКАЛ (БЮДЖЕТ-СОЛИҚ) СИЁСАТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ВА БАНДЛИККА ТАЪСИРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	53-60
<i>Кулибоев Азамат Шоназарович</i> ДАВЛАТ ТИББИЁТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ БЮДЖЕТДАН МОЛИЯЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИ ТАҲЛИЛИНИНГ НАЗАРИЙ-УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ.....	61-68
<i>Razzaqova Durdon Adashboy qizi</i> IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BUXGALTERIYA DASTURINING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI.....	69-76
<i>Muminova Elnorahon Abdugarimovna, Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li</i> YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINING O'RNI	77-86
<i>Эргашев Отамурод Тоштемурович</i> КИЧИК БИЗНЕСНИ МОЛИЯ-КРЕДИТ МЕХАНИЗМЛАРИ ОРҚАЛИ ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ Йўналишлари.....	87-93
<i>Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna, Qobulov Ozodbek O'ktamboy og'li</i> MINTAQALARDA GLOBAL OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI VA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISHDA TADQIQOTNING O'RNI	94-97
<i>Isaqova Zebo Murodovna</i> DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA LOYIHA BOSHQARUVI STANDARTLARI INTEGRATSIYASI.....	98-104
<i>Улашов Алибой Рашид ўғли</i> ҚОЗОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МИНТАҚАВИЙ ТАФОВУТЛАРНИНГ ЎРНИ	105-113

<i>Матюсупов Бунёд</i> АҚЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ТУРИЗМ ДЕСТИНАЦИЯЛАРИ ВА ШАҲАРЛАРДА САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ	1114-123
<i>Мухитдинова Камола Алишеровна</i> ИҚТИСОДИЁТДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ ВА УНИ БЕЛГИЛОВЧИ ОМИЛЛАР	124-131
<i>Ҳакимов Ҳакимжон</i> ДАВЛАТ ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАРИ БЎЙИЧА ДАРОМАДЛИЛИК ЭГРИ ЧИЗИҒИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	132-141
<i>Achilova Ramziya A'zamovna</i> ISHCHI KUCHI VA UNING BANDLIGI	142-149
<i>Nasriddinova Dildora Shukrullayevna</i> OLIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING TADQIQOTLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA MODELLARINI YARATISH	150-157
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Hayridinov Abbosxon Anvarovich</i> YOSHLAR ORASIDA MAFKURAVIY TAHDIDLARNI OLDINI OLIHDA HUQUQ TARTIBOT ORGANLARINING VAZIFALARI	158-162
<i>Jurayev Alisher Tulqinboyevich</i> TA'LIMGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING IJTIMOY AHAMIYATI	163-170
<i>Бекбаев Рауф Рустамович</i> ТРАДИЦИОНАЛИЗМ В ФИЛОСОФИИ КОНФУЦИАНСТВА.....	171-176
<i>Qayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING SOSIOLOGIK QARASHLARINI O'RGANISHNING METODOLOGIK JIHATLARI.....	177-183
<i>Shokirov Mubin Rustamovich</i> MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHDA TARIXIY TAFAKKUR MADANIYATINING O'RNI VA AHAMIYATI.....	184-188
<i>Нуруллаева Зулхумор Сидаматовна</i> МАҚОМ САНЪАТИ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ	189-193
<i>Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна</i> “ҲУШ ДАР ДАМ” МОҲИЯТИ: МЕТАФИЗИК ТАҲЛИЛ	194-199
<i>O'razov Bobir Baxtiyorovich</i> IJTIMOIY DAVLATNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI: VUJUDGA KELISH SHARTLARI, BELGILARI VA FUNKSIYALARI	200-204
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> AD'JEKTIVLI IDIOMALAR: QO'LLANILISHI, KELIB CHIQISHI VA MADANIY AHAMIYATI TAHLILI.....	205-209

<i>Olga Filippova</i> CLUSTER IMPLEMENTATION OF FUNCTIONS OF REDUNDANCY MEANS.....	210-222
<i>Эргашева Асаль Эркиновна</i> СПЕЦИФИКА РИТМИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЗЫ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ	223-226
<i>Xaitova Gulhayo Tovasharovna</i> TILSHUNOSLIKDA “YAQIN – UZOQ” OPPOZITSIYASINING CHOG‘ISHTIRMA TADQIQI MASALASI (ingliz va o‘zbek tillari misolida)	227-231
<i>Rustamova Dilrabo</i> ATAMALAR LUG‘ATIDA LUG‘AT MAQOLASINING TUZILISHI.....	232-241
<i>Кдырбаева Бахытгуль Кеунимжаевна</i> ПАРНЫЕ СЛОВА В КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКЕ: ОБЗОР ОСНОВНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	242-248
<i>Fayziyeva Aziza Anvarovna, Sadirova Sitara Sobirovna</i> TARJIMA MUAMMOLARINI YECHISH STRATEGIYALARI	249-253
<i>Alaudinova Dilnoza Rustam qizi</i> FRAZEOLOGIK (TURG‘UN) BIRIKMALAR VA ULARNI TARJIMA QILISH USULLARI	254-260
<i>Erdonova Muxlisa Hoshim qizi</i> ORNITONIM KOMPONENTLI MAQOLLARNING LINGVISTIK TADQIQI.....	261-265
12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Zaripov Mirzali Miraliyevich</i> KORRUPTSIYA MUAMMOLARINING SABABLARI VA YECHIMLARI	266-270
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Yuldashev Mengali Ziyaduloyevich</i> BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIDA MUSTAQIL ISHLASH KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH.....	271-276
<i>Yarkinay Nurumbekova Anarmatovna</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA MURABBIYLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK ZARURAT.....	277-284
<i>Sadullayev Dilmurod Baxtiyor o‘g‘li</i> INNOVATSIYA BOSHQARUV ASOSIDA BOSHQARUV XODRLARINI TAYYORLASH SIFATINI OSHIRISH OMILLARI	285-290
<i>Xudayqulova Zarifa Ummatqulovna</i> BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI AKSIOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA MA‘NAVIY-MA‘RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	291-301
<i>Бекчанова Солиха Давлатназаровна</i> ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА ДИВЕРГЕНТ ТАФАККУРНИ РИВИЖОЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИАТЛАРИ	302-307
<i>Xasanova Gulsanam Xusanovna</i> MAGISTRATURA TALABALARING TASHKILY-BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODEL I	308-314
<i>Allanazarov Qo‘ldosh Olimovich</i> TALABALARING TANLAGAN KASBIY FAOLIYATI VA IJODIY QOBILIYATLARINI INTERFAOL METODLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH	315-319

<i>Umarov Nurbek Irkinovich</i> KVEST TEXNOLOGIYASINI TA'LIM JARAYONIDA QO'LLASH ASOSLARI	320-324
<i>Буранова Мадина Уктамовна</i> ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАДИЦИОННОГО И НЕТРАДИЦИОННОГО ВИДОВ ЧТЕНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	325-330
<i>Зияева Хушнудабону Илхомжон кизи</i> ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА	331-339
<i>Toshpulatova Dilraboixon Sobirjonovna</i> BIOLOGIYA FANINI O'QITISH JARAYONIDA O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH	340-346
<i>Madaminova Nargiza Zuxridinovna</i> YOSHLAR MA'NAVIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIY FANLARNING AHAMIYATI	347-351
<i>Shomurzayeva Nasiba Xoshimovna</i> PIYODA YURISH SAYOHATLARNI TALABALAR O'RTASIDA OMMALASHTIRISH	352-356
<i>Xoliyorov Murod Shavkatovich</i> O'QUVCHI YOSHLARDA IJTIMOIY MOTIVLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI.....	357-362
<i>Хамроқулова Дилнавоз</i> БОЛАЛАРДА ТАБИАТГА ДОИР ТАСАВВУР ВА ТУШУНЧАЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИ....	363-366
<i>Tursunova Shaxzoda Baxromovna</i> TEXNOLOGIYA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING IJODKORLIK QOBILIYATI VA BOSHQARUV MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR.....	367-373
<i>Usmonov Abdurashid Norbo'tayevich</i> O'QUVCHILARDA DEVIANT XULQ SHAKLLARINING NAMOYON BO'LISHI VA TAHLILI	374-380
<i>Ўтанов Ўткир</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЎҚИТУВЧИ МАЪНАВИЙ ҚИЁФАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ	381-387
<i>Kuchkarov Bahodir Tashmurodovich</i> BO'LAJAK HARBIY OFITSERLARDA UMUMMADANIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI	388-392

Кулибоев Азамат Шоназарович

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Тошкент молия институти (ТМИ)

e-mail: kuliboyev_azamat@tfi.uz

ORCID: 0000-0002-3357-070X

ДАВЛАТ ТИББИЁТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ БЮДЖЕТДАН МОЛИЯЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИ ТАҲЛИЛИНИНГ НАЗАРИЙ-УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация. Ушбу мақолада давлат тиббиёт ташкилотларини бюджетдан молиялаштиришни таҳлил қилишнинг назарий ва услубий жиҳатлари кўриб чиқилган. Давлат тиббиёт ташкилотларини бюджетдан молиялаштириш тамойиллари илмий асосланган. Шунингдек, мақолада давлат тиббиёт ташкилотларини бюджетдан молиялаштириш таҳлилининг мажбурий усуллари очиб берилган.

Калит сўзлар: бюджет, давлат бюджети, давлат тиббиёт ташкилоти, молия йили, молиялаштириш, харажатлар сметаси, таҳлил, таҳлил усуллари.

Kuliboyev Azamat Shonazarovich

Doctor of Philosophy in Economic Sciences (PhD)

Tashkent Institute of Finance (TIF)

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYZING THE PROCESS OF FINANCING STATE MEDICAL ORGANIZATIONS FROM THE BUDGET

Annotation. This article discusses the theoretical and methodological aspects of the analysis of budget financing of public medical organizations. The principles of financing state medical organizations from the budget are scientifically substantiated. Also, the article reveals mandatory methods for analyzing budget financing of state medical organizations.

Key words: budget, state budget, state medical organization, financial year, financing, cost estimates, analysis, analysis methods.

Кулибоев Азамат Шоназарович

доктор философии по экономическим наукам (PhD)

Ташкентский Финансовый Институт (ТФИ)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА ПРОЦЕССА ФИНАНСИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ МЕДИЦИНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ ИЗ БЮДЖЕТА

Аннотация. В данной статье рассмотрены теоретические и методологические аспекты анализа бюджетного финансирования государственных медицинских организаций. Принципы финансирования государственных медицинских организаций из бюджета научно обоснованы. Также, в статье раскрыты обязательные методы анализа бюджетного финансирования государственных медицинских организаций.

Ключевые слова: бюджет, государственный бюджет, государственная медицинская организация, финансовый год, финансирование, смета расходов, анализ, методы анализа.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3SI9Y2023N09>

Кириш. Ҳар бир давлат тиббиёт ташкилоти режа кўрсаткичларини ва белгиланган функцияларни бажариш учун бюджет маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади. Шунингдек, тиббиёт ташкилотларида ортиқча маблағлар, товар-моддий захиралари, фойдаланилмаётган инвентарь ва хўжалик жиҳозларининг ҳолатига алоҳида эътибор қаратиши зарур.

Шу сабабли, давлат тиббиёт ташкилотларининг молия-хўжалик фаолиятини таҳлил қилишда ташкилотнинг бюджет маблағлари билан таъминланиши масалаларига, улардан фойдаланиш самарадорлигига эътибор бериш жуда муҳимдир. Бу эса, тадқиқот мавзусининг долзарблигини белгилаб беради.

Давлат тиббиёт ташкилотларини бюджет маблағларидан молиялаштириш харажатлар сметаси асосида амалга оширилади.

Харажатлар сметаси – бюджет ташкилоти ёки бюджет маблағлари олувчи томонидан молия йили учун тузиладиган ва тасдиқланадиган, унинг учун назарда тутилган бюджетдан ажратиладиган маблағлар харажатлар моддалари бўйича акс эттириладиган ҳужжатдир[10].

Давлат тиббиёт ташкилотларини бюджетдан молиялаштиришда қуйидаги тамойилларга асосланилади (1-расм).

1 - расм. Давлат тиббиёт ташкилотларини бюджетдан молиялаштириш тамойиллари¹

Тармоқ, штатлар ва контингентга доир режанинг бажарилганлигини инобатга олган ҳолда молиялаштириш. Бу тамойил бюджетдан молиялаштирилган маблағлар миқдори давлат тиббиёт ташкилотлари фаолияти натижаларига боғлиқлигини ангалатади. Бу давлат тиббиёт ташкилотларининг манфаатлари ҳимоя қилиниши ва молиявий имкониятларга мос келишини ангалатади.

Белгиланган меъёрлар ва қоидаларга мувофиқ минимал талаб қилинадиган миқдорда бюджет маблағларини ажратиш. Бироқ, ҳозирда меъёрлар давлат тиббиёт ташкилотларини сақлаш харажатларини аниқлашда етарлича юқори аниқликни

¹Муаллиф ишланмаси

таъминламайди. Бунинг сабаби шундаки, инфляция шароитида улар ушбу ёки бошқа харажатларни қоплаш учун молиявий ресурсларга реал эҳтиёжни акс эттириш қобилиятини тезда йўқотадилар. Шунинг учун меъёрларнинг аксарияти ҳисобланган характерга эга бўлиб, илгари эришилган натижалар ва кўрсаткичлар асосида аниқланади. Шу билан бирга, бюджет харажатларининг илмий асосланган меъёрларидан фойдаланиш моддий, меҳнат ва молиявий ресурслардан самарали фойдаланишга эришиш воситаси сифатида нафақат молиявий, балки миллий иқтисодий аҳамиятга эга.

Харажатларни қатъий белгиланган мақсадда молиялаштириш, яъни бюджетдан маблағлар аниқ мақсадлар ва тадбирларга йўналтирилиши.

Худудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш режаси билан узвий боғлиқлик. Давлат тиббиёт ташкилотларининг харажатлари ушбу ташкилот жойлашган маъмурий – ҳудудий бирликнинг иқтисодий режаси билан белгиланади.

Маблағларни сарфлашда тежамкорлик режимига риоя қилиш. Ушбу тамойил давлат тиббиёт ташкилотининг максимал самарадорлигига минимал пул харажатлари билан эришиладиган маблағлардан фойдаланишни назарда тутади.

Юқори ташкилотлар ва молия органлари томонидан давлат тиббиёт ташкилотларининг молиявий фаолиятини тизимли мониторинг қилиш. Молиялаштиришнинг юқорида кўриб чиқилган тамойилларига риоя этилишига давлат тиббиёт ташкилотлари фаолияти устидан тизимли молиявий назорат ёрдам беради, бу молиявий ва режалаштириш интизомини мустаҳкамлаш ва бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга қаратилган чора-тадбирлар тизимини ифодалайди.

Давлат тиббиёт ташкилотларининг бюджет маблағлари ҳисобидан амалга ошириладиган касса харажатлари бюджетдан ажратиладиган маблағлар доирасида ва уларнинг харажатлар сметаларида кўрсатилган мақсадларда амалга оширилади[9]. Давлат тиббиёт ташкилотлари бюджет маблағларини тасдиқланмаган харажатлар сметасисиз сарфлашга йўл қўйилмайди.

Давлат тиббиёт ташкилотлари фаолияти ҳам объектив характерга эга бўлиб, аниқ қонуниятлар асосида ривожланган ҳолда, давлат томонидан бошқаришга эҳтиёж сезади.

Бундай бошқарувнинг самарали бўлишини таъминлаш учун, биринчидан, иқтисодий ривожланиш қонуниятлари механизми фаолиятидан фойдаланиш ва уларни тушуниш, иккинчидан, таҳлилга алоқадор маълум функциялар йиғиндиси воситасида уларни реализация қилиш талаб этилади.

Таҳлил соғлиқни сақлаш тизимидаги давлат тиббиёт ташкилотларининг молиявий ҳолатини бошқаришда қарорлар қабул қилиш жараёнининг ажралмас қисми ҳисобланади. Шу сабабли давлат тиббиёт ташкилотларига бюджетдан маблағ ажратиш таҳлил маълумотларига асосланилади.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Тадқиқот мавзуси доирасида мамлакатимиз иқтисодчи олимлари М.Қ.Пардаев, Е.Е.Ергешев, Т.Ш.Шоғиёсов, М.Ю.Рахимов, А.А.Остоноқулов ва Б.Ж.Ҳакимовларнинг илмий ишлари ўрганилди. Хорижлик иқтисодчи олимлардан Д.А.Панков, С.В.Дыбал, В.И.Бариленко, Л.С.Васильева ва О.В.Ефимоваларнинг тадқиқотларидан фойдаланилди.

Юқоридаги иқтисодчи олимлардан Д.А.Панков, Б.Ж.Ҳакимов ва А.А.Остонокуловларнинг илмий тадқиқотлари бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби ҳамда иқтисодий таҳлилга бағишланган бўлса-да, уларнинг асарларида айнан, давлат тиббиёт ташкилотлари молия – хўжалик фаолиятини таҳлил қилиш масалалари ўрганилмаганлигини кўришимиз мумкин [1,5,6]. Шу боисдан, ушбу мавзу бўйича илмий тадқиқот олиб бориш бугунги кунда муҳим аҳамият касб этади.

Давлат тиббиёт ташкилотларининг бюджетдан молиялаштириш ҳолати иқтисодий таҳлилнинг методи ва усулларида фойдаланган ҳолда таҳлил қилинади.

Муҳокама ва натижалар. Давлат тиббиёт ташкилотларининг Давлат бюджети ҳисобидан харажатлари бюджетдан ажратиладиган маблағлар доирасида ва уларнинг харажатлар сметаларида кўрсатилган мақсадларда амалга оширилади. Агарда, давлат тиббиёт ташкилотларининг бюджетдан ажратиладиган маблағлардан ташқари бошқа даромад манбалари мавжуд бўлганда, мазкур кўрсатилган маблағлар бўйича ҳам даромадлар ва харажатлар сметаларини тузади.

Харажатлар сметаси давлат тиббиёт ташкилотлари томонидан уларга тегишли молия йили учун етказилган бюджетдан ажратиладиган маблағлар ҳажми доирасида тузилади.

Давлат тиббиёт ташкилотлари харажатлар сметаси бўйича харажатларни ҳисоблаб чиқариш мамлакат иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш дастурлари кўрсаткичларига ва тежамкорликнинг қатъий режимини ҳисобга олган ҳолда маблағларга бўлган эҳтиёжга мувофиқ амалга оширилиши керак [8].

Давлат тиббиёт ташкилотларининг келгуси молия йилидаги харажатларини ҳисоблаб чиқаришда қуйидагиларга амал қилиш зарур:

- белгиланган тартибда тасдиқланган ижтимоий ва иқтисодий ривожлантириш дастурларига;
- давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари томонидан уларга тақдим этилган бюджет соҳасидаги ваколатлари доирасида қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга;
- белгиланган тартибда тасдиқланган давлат тиббиёт ташкилотлари харажатларининг нормативларига;
- товар ва хизматларнинг давлат томонидан тартибга солинадиган нархлари ва тарифларига.

Харажатлар сметаси давлат тиббиёт ташкилотларининг ҳуқуқий мақомга эга бўлган ҳужжати ҳисобланиб, унда харажатлар гуруҳлари ва бюджет таснифи бўйича молий йилининг чораклари ва ойлари кесимида акс эттирилади [7]. Сметада кўрсатилган ҳар бир харажат турлари бўйича ҳисоб – китоблар қилиниб, улар сметадаги харажатлар суммасини асослаш имконини беради.

Бу эса, бухгалтерия ҳисобини асосий функцияларидан бири бўлган назорат ёрдамида давлат тиббиёт ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини олдига мазкур харажатлар сметаси ижросини назорат қилиш ҳамда тиббиёт ташкилотлари томонидан тузилаётган ҳисоботларга ташкилотнинг келаси молия йили учун бюджетдан маблағларни режалаштириш учун зарур бўладиган молиявий ахборотлар олиш имконини берувчи маълумотларни бериш вазифаларини ҳам юклайди.

Яна шуни алоҳида таъкидлаш керакки, давлат тиббиёт ташкилотларининг зиммаларига юклатилган вазифаларни бажаришлари билан боғлиқ фаолиятлари давлат томонидан қатъий тизимлаштирилган. Шунингдек, давлат тиббиёт ташкилотларининг “ҳар бир қадами” қатъий қонунчилик билан тартибга солинган.

Шунинг учун, давлат тиббиёт ташкилотларини бюджетдан молиялаштириш ҳолати доимо таҳлил қилиниб, улар томонидан харажатлар сметаси доирасида амалга оширилган касса харажатлари ҳамда ташкилотнинг ҳақиқий харажатлари ўртасидаги мувофиқлик ўрганиб борилади.

Давлат тиббиёт ташкилотларини молиялаштиришни таҳлил қилиш турли усуллар ва услубларидан фойдаланган ҳолда амалга оширилади. Жумладан, амалиётда таҳлилнинг солиштириш ва таққослаш усуллари кўпроқ фойдаланилади. Ушбу таҳлил усуллари фойдаланиб, давлат тиббиёт ташкилотларининг ҳақиқий кўрсаткичларини йиллар кесимида олдинги уч ёки беш йиллик ҳолатлари таққосланади ҳамда бюджетдан молиялаштириш қанчалик даражада амалга оширилганлиги аниқланади.

Маълумотларни таҳлил қилиш жараёнида харажатларнинг алоҳида турларини ҳисоблаш бирлигига молиялаштиришнинг ўртача миқдор кўрсаткичлари, ҳақиқий белгиланган харажатлар меъёрлари, ходимларнинг ўртача иш ҳақи ставкалари ва бошқалар ишлаб чиқилади [6]. Баҳолаш учун, одатда, бу кўрсаткичлар режа кўрсаткичлари, ўхшаш тиббиёт ташкилотлари кўрсаткичлари ва ўтган молия йили кўрсаткичлари билан таққосланади.

Баъзан, давлат тиббиёт ташкилотларининг бюджетдан молиялаштириш ҳолатини тўлиқ таҳлил қилиш учун, нисбий қийматликларни аниқламасдан, молиявий ҳисобот кўрсаткичларини солиштиришнинг ўзи етарли бўлмайди. Бундай ҳолатларда, нисбий қийматлар фоизларга кўрсатилади ва таққосланади. Амалиётда эса, давлат тиббиёт ташкилотларининг молиявий ҳисобот кўрсаткичлари нисбий қийматларини таққослаш йўли билан таҳлил қилинади.

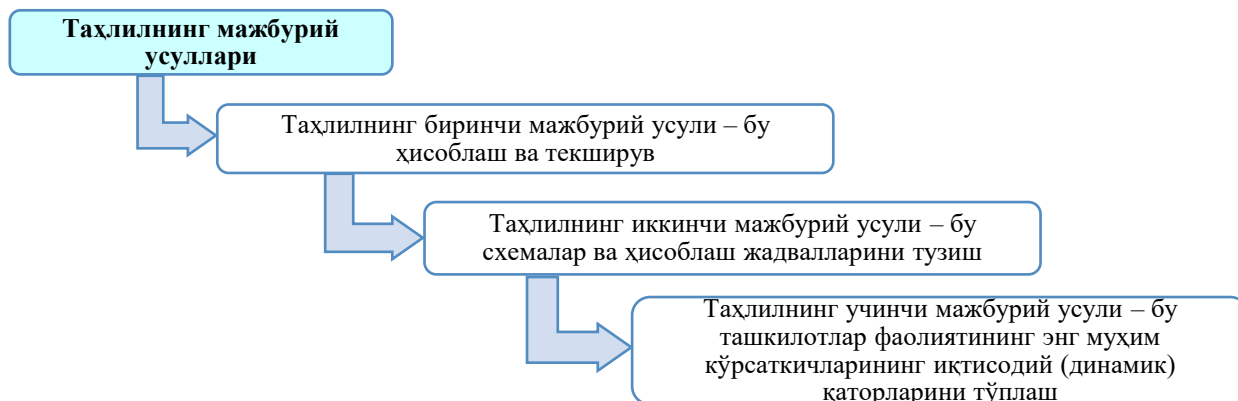
Ҳозирги вақтда давлат тиббиёт ташкилотларини бюджетдан молиялаштиришни таҳлил қилиш учун таҳлилнинг тематик сўров усулидан ҳам фойдаланилади. Ушбу усул бевосита тиббиёт ташкилотлари фаолиятининг айрим жиҳатларини, жумладан, статистик ҳисоботларини, текширув далолатномаларини, йиғилиш баённомаларини ва ташкилот фаолиятини тавсифловчи бошқа материалларини ўрганишдан иборат.

Тематик сўровлар тиббиёт ташкилотининг молия – хўжалик фаолиятини янада чуқурроқ таҳлил қилиш учун зарурдир. Гап шундаки, молиявий ҳисоботда мавжуд бўлган маълумотлар ҳар доим ҳам ихтисослашган тиббиёт ташкилотларининг фаолиятини тўлиқ очиқ бера олмайди.

Тадқиқот мавзусини танлаш тиббиёт ташкилотининг ўзига хос иш шароитларига ва таҳлилчининг ташкилотни молиялаштириш амалиётига асосланган ҳолда чуқурроқ ўрганиши учун зарур, деб ҳисоблаган масалаларига боғлиқ.

Сўров материаллари, статистик ҳисобот маълумотлари ва бошқа материаллардан фойдаланган ҳолда тузилган йиллик ҳисобот таҳлили ташкилотдаги ишларнинг ҳолатини холис ва кенгроқ акс эттиради, ташкилот фаолиятини такомиллаштириш бўйича аниқ таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишга ёрдам беради.

Давлат тиббиёт ташкилотларининг молиялаштириш ҳолатини таҳлил қилиш бўйича ишларни ташкил этишда умумий таҳлил усуллари билан бир қаторда таҳлилнинг мажбурий усуллари ҳам муҳим ўрин тутди (2-расм). Бундай таҳлил усулларида баъзиларига тўхталиб ўтамиз.

2- расм. Давлат тиббиёт ташкилотларини бюджетдан молиялаштириш таҳлилининг мажбурий усуллари¹

Таҳлилнинг биринчи мажбурий усули – бу ҳисоблаш ва текширув. Бу усул ёрдамида тиббиёт ташкилотлари молиявий ҳисоботларининг тўғри тузилганлиги текширилади ва ҳисобот кўрсаткичларининг таҳлил сифатини яхшилайти. Шунингдек, молиявий ҳисоботларнинг тўлиқлигини, баланснинг реаллигини, ҳисоботнинг турли шаклларидаги кўрсаткичларнинг изчиллигини, ҳисоботларни тузиш ва расмийлаштиришнинг тўғрилигини аниқлаш имконини беради.

Таҳлилнинг иккинчи мажбурий усули – бу схемалар ва ҳисоблаш жадвалларини тузиш. Бунда, ташкилотнинг молия – ҳўжалик фаолияти бўйича схемалар ва ҳисоблаш жадваллари тузилади. Шакллар алоҳида тиббиёт ташкилотлар ҳисоботларидаги кўрсаткичларни қайд этиш ва маълум бир қатор тиббиёт ташкилотлар учун умумий натижаларни ҳисоблаш учун зарурдир. Ҳисоблаш жадваллари ҳисобот маълумотлари асосида баъзи кўрсаткичларни ҳисоблаш зарур бўлган ҳолларда тузилади.

Таҳлилнинг учинчи мажбурий усули – бу ташкилотлар фаолиятининг энг муҳим кўрсаткичларининг иқтисодий (динамик) қаторларини тўплаш.

Давлат тиббиёт ташкилотларининг харажатлар сметасини амалга оширишнинг иқтисодий таҳлили билан шуғулланадиган ходимлар алоҳида ташкилотлар, туманлар, вилоятлар ва бошқалар учун энг муҳим кўрсаткичларининг иқтисодий (динамик) қаторини сақлашлари керак. Бундай қаторларнинг мавжудлиги давлат тиббиёт ташкилотлари фаолиятидаги муайян қонуниятларни кузатиш ва ижобий тенденцияларни ривожлантириш ёки салбий тенденцияларни тўхтатиш чораларини кўриш имконини беради.

Ҳисоботни таҳлил қилиш усуллари ва техникасини яхши уни бажариш учун кетадиган вақтни сезиларли даражада қисқартиради. Шунингдек, давлат тиббиёт ташкилотлари томонидан келгуси молия йилида режалаштирган харажатлари учун

¹Муаллиф ишланмаси

бюджет маблағлари билан етарлича таъминланишига олиб келади. Бу ҳам давлат тиббиёт ташкилотларининг самарали фаолият юритиши ва сифатли тиббий хизмат кўрсатишига бевосита таъсир қилади.

Хулоса. Давлат тиббиёт ташкилотлари фаолиятини таҳлил қилиш муайян тиббиёт ташкилотини молиялаштириш ва уларни таъминлаш учун давлат бюджетидан ажратилган маблағлардан қанчалик самарали фойдаланилаёт-ганлигини, беморларга кўрсатилаётган тиббий хизматларнинг сифати ва ҳажми давлат томонидан қопланадиган харажатларга мос келишини аниқлаш мақсадида амалга оширилши зарурдир. Бунинг учун давлат тиббиёт ташкилотларининг бюджетдан молиялаштириш таҳлилида қуйидагиларга алоҳида эътибор беришни мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз:

ташкилотларда харажатларни молиялаштиришнинг таркибий тузилиши ва ўзгаришига;

ташкилотлар фаолиятини молиялаштиришнинг таркибий тузилиши ва даврий ўзгаришига;

ташкилотларнинг ҳақиқий харажатлари таркиби ва уларнинг даврий ўзгаришига;

ташкилотларда бюджет маблағлари ҳисобидан кирим қилинган товар-моддий захиралари ҳаракатига;

товар-моддий захиралари билан боғлиқ лимитлар ва ундан оғишишларга.

Шунингдек, таҳлил тиббиёт ташкилотининг бюджет маблағлари билан таъминланишини, шунингдек, маблағлардан тўлиқ фойдаланишни ўрганишни назарда тутиши керак.

Давлат тиббиёт ташкилотларининг бюджет маблағларидан тўлиқ ва самарали фойдаланилганлигини ўрганиш ҳамда кам молиялаштирилганлик фактларини аниқлаш мақсадида харажатлар сметаси бўйича ҳақиқий харажатларнинг четланиши таҳлилинини ўтказиш ҳам келгуси молия йилида тиббиёт ташкилотларининг харажатлар сметасини тузишда услубий жиҳатдан яхши самара беради.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Анализ хозяйственной деятельности бюджетных организаций: Учеб. пособие / Д.А. Панков, Е. А. Головкова, Л. В. Пашковская и др.; под общ. ред. Д. А. Панкова, Е. А. Головковой. – 3-е изд., испр. – М.: Новое знание, 2008. – 409 с.
2. Финансовый анализ: теория и практика + eПриложение: тесты: учебное пособие /С.В. Дыбаль, М.А. Дыбаль. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: КНОРУС, 2022. – 328 с.
3. Анализ финансовой отчетности: учебное пособие / коллектив авторов; под общ.ред.В.И.Бариленко. –4-е изд., перераб. –Москва:КНОРУС, 2023. –234 с.
4. Финансовый анализ: инструментарий обоснования экономических решений: учебник /О.В. Ефимова. – Москва: КНОРУС, 2023. –322 с.
5. Ostonokulov, Azamat. "Improvement of methodology for accounting of extra-budgetary resources of public educational and medical institutions. E3S Web Conf. Volume 296,

- 2021." 1st International Conference on Environmental Sustainability Management and Green Technologies (ESMGT 2021). <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202129606029>.
6. Hakimov B., Xo'jaxonov X. Budget tashkilotlarida iqtisodiy tahlil. O'quv qo'llanma. – T.: "IQTISOD-MOLIYA". 2010. -352 b.
 7. Kuliboyev A.Sh. «Management accounting system in state medical institutions and its organizational aspects»././International conference on Developments in Education. Toronto, Canada. August 29th 2022. -Pp. 56-60.
 8. Kuliboyev Azamat Shonazarovich, 2023. Improvement of accounting in state medical institutions. //Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities 2023. Conference Proceedings Volume 2, Issue 5, May 2023. www.econferenceseries.com
 9. Kuliboyev A.Sh. Methodological issues of formation of accounting policy in medical institutions // International scientific journal of finance and accounting. #4, August, 2017 <https://www.interfinance.uz/en/arxiv/231-ikki-4hh-2>.
 10. Shonazarovich K.A. Regulatory and legal regulation of accounting in budgetary institutions //EPRA International Journal of Economics, Business and Management Studies (EBMS). - 2023. - T. 10. – no. 6. - S. 82-86.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).